

Kritinį mąstymą ugdanti mokomoji programa: skaitymas ir rašymas išlaisvina žmogų. Kaip padėti būsimiesiems mokytojams tai suvokti?

Joyce Herbeck, Clara Beier

...skaitymas ir rašymas turėtų išlaisvinti žmogų. Kai mokiniai mokomi skaityti "žodį ir pasaulį", kaip rašė brazilų pedagogas Paulo Freire (Freire, Macedo, 1981), jų mintys išlaisvėja. Pasak Freire's, mokyti mokinius vien tik skaityti nepakanka. Turime juos išmokyti "skaityti" ne tik romanus, mokslo darbus, bet ir animacinius filmus, politikus, mokyklas, darbovietes, socialinio aprūpinimo įstaigas ir Jenny Craig reklamas. Turime išmokyti mokinius "skaityti", kur ir kaip išleidžiami valstybės pinigai; išmokyti "skaityti", kaip neteisingai mokykloms skirstomos fondų lėšos. Tai žadina skaitymą, metantį iššūkius, suburiantį geresniam gyvenimui.

Chrisrensenas (2000, p. vii)

Dauguma mokinių nesuvokia, kokia jėga slypi juose kaip asmenybėse. Mokiniai, mokomi pagal tradicinę mokomąją programą, tik ir laukia mokytojo nurodymų ir, apskritai kalbant, gerus balus gauna už tikslų tų nurodymų vykdymą. O ugdydami kritiškai mąstančius piliečius, skatiname kiekvieną situaciją vertinti socialinio teisingumo aspektu, klausti ir imtis veiksmų. Tokiems mokiniams keliame tikslą suvokti, kad jie gali pakeisti pasaulį.

Mes, aukštųjų mokyklų dėstytojai, dirbantys su būsimaisiais pradinį klasių mokytojais, užsibrėžėme sau dvejopus tikslus, kaip ugdyti mąstančius žmones. Pirma, norime, kad mūsų studentai gerai išmanytų, kas yra kritinio mąstymo ugdymas ir kokia jo svarba švietimo sistemai. Jie turi pajusti kalbos galią ir savo atsakomybę ugdant aktyvius piliečius, kurie įgytų išsilavinimą, leidžiantį jiems pakeisti pasaulį. Antra, šiems būsimiesiems mokytojams turime sudaryti sąlygas išmokyti parengti kritiškai mąstančių moksleivių ugdymo mokomąją programą. Mes norime, kad mūsų studentai, pradėję mokytojauti, jau pačiais pirmaisiais metais mokykloje jaustų pasitikėjimą savo jėgomis ir galėtų parengti tokią mokomąją programą, kurioje vyrautų kritinio mąstymo ugdymo dvasia.

Šiame straipsnyje rasite darbinį kritinio mąstymo ugdymo apibrėžimą, parodysime, kaip būsimuosius mokytojus supažindiname su konkrečiomis temomis, ir pateiksime keletą pavyzdžių, kaip tai praktiškai atrodo pradinėje ar vidurinėje mokykloje. Mūsų siekis išmokyti visus – ir būsimuosius mokytojus, ir jų būsimuosius mokinius – pasitelkus kritinį mąstymą ir išsilavinimą, atpažinti neteisybę, iširti aplinkybes ir imtis veiksmų, kad pasaulis taptų geresnis gyventi.

Kas yra gebėjimas kritiškai mąstyti?

Įsitraukę į kritinio mąstymo ugdymą, studentai susiduria su etinėmis problemomis. Tai dažnai prasideda nuo teksto skaitymo ir klausimų: kieno balsai čia girdimi ir kieno balsų pasigendame? Ar jaučiama šiame kūrinyje kita šalis, kuri liko neatskleista? Kritinio mąstymo ugdymas pranoksta paprastą žinių perteikimą, būdingą tradiciniam ugdymui, pranoksta net ir savarankišką mokymąsi arba mokymąsi veikiant, nes būtent kritinis mąstymas verčia mokinius kvestionuoti *status quo*. Štai keletas klausimų, kuriuos Edelsky (1999, p. 22) siūlo pasitelkti kritiškai interpretuojant žodžius ir pasaulį:

- Kodėl yra kaip tik *taip*?
- Kam naudinga, kad taip yra?
- Ar tai sąžininga?
- Ką dar reikėtų žinoti norint suvokti klausimo esmę?
- Kas yra praleista?
- Kieno balsų *negirdėti*?
- Ko šis kontekstas mums *nepasako*?

Tai klausimai, padėsiantys mokiniams įprasti ieškoti svarbiausių priežasčių.

Nieto (1999) pažymi, kad ugdant kritinį mąstymą reikia imtis ir tiesioginių veiksmų. Kritinis mąstymas pasireiškia ir tuo skaitymu bei rašymu, kurio mokiniai imasi reaguodami į neteisybę. Tai gali būti skaitymas siekiant gauti daugiau informacijos konkrečia tema arba raštas vyriausybės pareigūnams norint pareikšti nuomonę svarbiais klausimais, arba siekis suburti grupę prieš rasinius užgauliojimus vidurinės mokyklos futbolo komandos varžybose (Hoose, 1993), arba plakato, raginančio kovoti už gyvūnų teises, piešimas. Tai ir būtų mokinių žingsniai sprendžiant realias problemas.

Kritinį mąstymą ugdančios mokomosios programos tikslas – projektuoti veiksmus. Į šią programą įtrauktas skaitymas ir rašymas – tai autentiška raštingumo ugdymo patirtis. Mokiniai skaito ir rašo siekdami realaus gyvenimo tikslų, o ne vien tam, kad būtų įvertinti. Toks projektas pasieks kitus žmones: šį laišką skaitys vyriausybės pareigūnas, šiuos pareiškimus girdės futbolo varžybų žiūrovai, mokiniai ir mokytojai, šį plakatą matys mokyklos personalas ir svečiai.

Patirtis, įgyta ėmusis konkrečių veiksmų, atskleidžia mokiniams, kad jie gali keisti pasaulį, ir kalbos jėgą atliekant tuos pakeitimus. Suvokę žodžių galią, mokiniai dažnai pajunta daugiau paskatų mokytis taisyklingai tarti žodžius, taip pat gramatikos ir skyrybos, kad jų idėjų sklaida būtų veiksmingesnė.

Parengti kritinį mąstymą ugdančią mokomąją programą – ne vienos nakties darbas. Mokytojai pradeda nuo mažų žingsnelių. Susidūrę su ginčytinomis problemomis, jie pamažu įgyja vis daugiau pasitikėjimo, ir mokymo procese vis labiau ryškėja kritiškumo ugdymo perspektyva.

J. Banksas (1999) aprašo keturis daugiakultūros mokomosios programos lygmenis, kurie atitinka kritinio mąstymo ugdymo programos taikymo pakopas. Terminas „daugiakultūrė mokomoji programa“ dažnai vartojamas kaip kritinio mąstymo ugdymo mokomosios programos sinonimas, nes pastaruoju metu daugiakultūros programos apibrėžimas labai išsiplėtė ir apima ne tik tautines mažumas, bet ir kitas marginalines grupes, pavyzdžiui, fizinės ir proto negalės žmonių, seksualinių mažumų ir moterų. Šis modelis atskleidžia, kaip pamažu diegti kritinio mąstymo perspektyvą.

Pirmasis lygmuo. *Bendradarbiavimo požiūris.* Tai pradinis lygmuo. Šioje pakopoje prisimenami herojai ir švenčiamos šventės. Pavyzdžiui, aptariant tautų ar etninių grupių papročius, išsiaiškinama, kad Kalėdos yra daugelio kultūrų šventė. Pažindami įvairias tradicijas, mokiniai praturtėja, vis dėlto šių švenčių analizė ribojasi tik tokiais maloniais dalykais kaip margaspalviai tautiniai kostiumai, skanūs tradiciniai valgiai ir smagios dainos. Socialinio teisingumo klausimų čia nekylo, todėl pirmojo lygmens požiūris į kultūrą gana paviršutiniškas.

Antrasis lygmuo. *Papildomas požiūris.* Mokomoji programa papildoma nuodugnesniu kultūros tyrimu. Šioje pakopoje, kuri trunka nuo kelių dienų iki mėnesio, atliekama daug skaitymo ir rašymo užduočių. Šio lygmens problema ta, kad išnagrinėtos šios pakopos temos vėliau visus metus į mokomąją programą nebeįtraukiamos. Pavyzdžiui, Jungtinėse Valstijose minimas *Juodosios istorijos mėnuo*: skaitant įvairius kūrinius, žiūrint vaizdo filmus, dalyvaujant visokiausiuose pristatymuose, prisimenami juodaodžiai autoriai ir istorinės asmenybės. Dauguma

mokytojų paskui nejaučia kaltės, kad vėliau išskirtinis dėmesys skiriamas tik baltiesiems autoriams. Dėl to mokiniai nesuvokia, kad afrikiečių kilmės amerikiečiai irgi būtų įtraukti į Jungtinių Valstijų istoriją ir kultūrą. *Juodajai istorijai* skiriant per metus tik vieną mėnesį, formuojamas požiūris, jog yra „jūsų“ ir „mūsų“ mentalitetas. Afrikiečių kilmės amerikiečių kultūra traktuojama kaip „kitų“, o ne kaip normalios mokomosios programos dalis.

Trečiasis lygmuo. *Keitimosi požiūris.* Šioje pakopoje kritinis mąstymas persmelkia visą mokomąją programą. Mokytojai skatina mokinius įvairiais požiūriais vertinti kiekvieną skaitomo kūrinio ar klasės gyvenimo situaciją. Dėmesį mokiniai sutelkia į tai, kieno balsas girdėti, kieno – ne, ir ar galima išžvelgti neteisybę. Socialinio teisingumo požiūris persmelkia visus mokomuosius dalykus. Mokydamiesi socialinių dalykų, mokiniai visais įmanomais požiūriais nagrinėja kiekvieną įvykį. Mokslo temos nagrinėjamos keliant klausimą, kam kiekviena situacija naudinga, o kam – ne. Netgi matematika dėstoma pasitelkus socialinių problemų kontekstą: procentinė nedarbo išraiška, gyvenimo sąlygų ir atlyginimo dydžio santykis, benamių skaičius, vietų skaičius benamių prieglaudose. Matematikos veiksmams, kurie anksčiau buvo atliekami mechanškai, aktualumo dabar suteikia statistiniai naujausių laikraščių duomenys. Kai mokiniai išmoka žvelgti į pasaulį per kritiskumo prizmę ir abejoti autoritetų tvirtinimais, tuomet galima sakyti, kad mokomoji programa pakeista.

Ketvirtasis lygmuo. *Socialinių veiksmų požiūris.* Šioje pakopoje trečiojo lygmens laimėjimai pakeliami vienu laipteliu aukščiau mokinius skatinant rašyti apie blogį pasaulyje. Mokiniai imasi įvairių užduočių: skaito pranešimus, smerkiančius neteisybę, rašo tiems, kuriems pagal kompetenciją priklauso imtis pokių, padeda žmonėms, kuriems reikia pagalbos. Nors dauguma šių veiksmų yra paprasti ir atliekami gana greitai, t. y. jiems įgyvendinti užtenka vos kelių dienų, tačiau galimi ir ilgalaikiai projektai. Dažnai reikia nemažai laiko problemai išnagrinėti, kad būtų galima nustatyti, kokie veiksmai tuo atveju patys naudingiausi, o paskui, prieš pradėdant projektą įgyvendinti, dar būtina atlikti daug organizacinių darbų. Projektų sudėtingumas paprastai priklauso nuo mokinių amžiaus. Kad ir kokia būtų projekto trukmė, ketvirtojo lygmens tikslas – išmokyti mokinius įgūdžių priimti sprendimus ir paskatinti juos patikėti, kad pasaulį galima pakeisti.

Kaip išmokyti būsimuosius mokytojus suvokti kritiskumo svarbą

Semestro pradžios apklausoje būsimųjų mokytojų prašome apibūdinti terminą „kritiškai mąstantis“. Nors keletas studentų pateikia tikslų apibrėžimą, paprastai atsakymai būna tokie: „Visiškai nežinau, kaip apibūdinti“ arba „Nesu tikras“. Daugelis studentų visai nieko neparašo. Terminas „socialinis teisingumas“ jiems irgi neaiškus. Ši apklausa semestro pradžioje labai svarbi, nes atskleidžia, jog negalima pasikliauti ankstesnėmis šios srities žiniomis.

Siekdami supažindinti studentus, kaip ugdyti kritinį mąstymą, pirmiausia atsinešame naujausių straipsnių nagrinėjama tema, norėdami akivaizdžiai parodyti, kaip iš tikrųjų šiuolaikiniai mokytojai dirba pamokose. Viena straipsnyje (Heffernan, Lewison, 2000) buvo aprašyta konkreti pamoka, kurioje trečiųjų mokytoja, nagrinėdama vaikų literatūrą, norėjo supažindinti klasę su socialinio teisingumo problemomis – rasiniais nesutarimais, priešišku neigaliesiems ir neapykantos kurstymu. Aptarę daugelį knygų ir laikraščių straipsnių, kur aprašyti vietiniai įvykiai, trečiokai susipažino su socialinio teisingumo problemomis savo rajone. Diskusijos puoselėjo kritinį požiūrį, mokiniai uždavė daug klausimų. O galiausiai jie ėmėsi veiksmų: parašė raštą vietos valdžiai, kuriame išdėstė jų klasę sukrėtusius neteisybės atvejus.

Mes taip pat atsinešėme į klasę paveikslėlių knygų, minimų tame straipsnyje (Heffernan, Lewison, 2000), kad būsimieji mokytojai galėtų jas perskaityti ir aptarti.

Mūsų studentai buvo sužavėti – jie net neįsivaizdavo, kad trečio kai galėtų diskutuoti tokiomis svarbiomis problemomis, o ypač – imtųsi veiksmų.

Vėliau būsimuosius mokytojus supažindiname su gausia profesine literatūra kritinį mąstymą ugdančioms mokomosioms programoms rengti (Allen, 1999; Edelsky, 1999; Henkin, 1998; Lee, Menkart, Okazawa-Rey, 1998; Robertson, 1999). Šias knygas pristatome ne norėdami išsamiai analizuoti, o tiesiog, kad parodytume, kiek daug visokios kritiškumą skatinančios veiklos atsirado per pastaruosius metus.

Nors yra nemažai teorinio pobūdžio leidinių apie kritinį mąstymą, šias knygas mes pasirinkome todėl, kad jose esama konkrečių klasės veiklos pavyzdžių. Būsimiesiems mokytojams reikia pateikti praktinių kritinio mąstymo ugdymo modelių, kad galėtų įtraukti kritiškumo ugdymą į savo mokomąjį darbą. Svetainėje <http://www.rethinkingschools.org/> taip pat apstu puikių informacijos šaltinių ir konkrečių mokymo pavyzdžių, kaip ugdyti kritinį mąstymą.

Mes, dėstytojai, savo studentams siekiame pateikti kritinį mąstymą ugdančios mokomosios programos modelį. Dėstydami vaikų literatūros kursą, parenkame knygų, nagrinėjančių socialinio teisingumo problemas. Mokydamiesi kritiškai vertinti veikėjus ir įvykius, studentai įgauna daugiau drąsos jautriau reaguoti į tokias pačias ar panašias savo pačių gyvenimo problemas. N. Shange „Baltinimas“ (*Whitewash*, 1997) – tai paveikslėlių knyga, kurios pagrindinė veikėja Helene Angel yra juodoji. Mergaitę, einančią iš mokyklos namo, užpuola baltaodžių berniukų gauja ir baltai nudažo jai veidą. Šios knygos aptarimas klasėje paakina būsimuosius mokytojus prisiminti atvejų, kada patys buvo pajuokti arba pažeminti. Studentai taip pat aptaria, kaip šią knygą panaudoti per pamokas pradinėje mokykloje, kur vaikai dažnai pešasi ir prasivardžiuoja. Diskutuojant apie Helene's Angel jausmus, pateikiama daugiau įžeidinėjimo pavyzdžių. Klasė supranta, kodėl kiekvieną žmogų būtina gerbti, ir žino, kaip padaryti, kad kiekvienas gerai jaustųsi. Ši pamoka – tai pavyzdys, kaip būsimieji mokytojai galėtų ateityje vesti pamokas.

Vaikų literatūros kurse nagrinėjamos ir kitos temos: benamių, seksualinio vaikų išnaudojimo ir seksualinių mažumų, nes labai galimas daiktas, kad vieną dieną mokytojai su šiomis problemomis susidurs pamokose. Supažindinti su šiomis temomis verta dėl kelių priežasčių: 1) būsimieji mokytojai, kaip būsimieji klasių auklėtojai, turi žinoti, kaip plačiai šios problemos yra paplitusios; 2) norime parodyti, kaip mokytojai turėtų puoselėti klasėje paramos, nešališkumo ir pagarbos dvasią; 3) siekiame padėti pradinį ir vidurinių mokyklų mokinius apsaugoti nuo išankstinės nuomonės, atskirties ir stereotipų daromos žalos. Nagrinėdami socialinio teisingumo problemas pasitelkę vaikų literatūrą, būsimieji mokytojai susiformuoja modelį, kaip ugdyti kritinį mokinių požiūrį. Įpratę į literatūrą žiūrėti per kritiškumo prizmę, mokiniai ir realiaame gyvenime greitai atpažins neobjektyvias situacijas. Jie išsiugdys stiprų socialinio teisingumo jausmą, o mokytojai šiuo atveju bus tarsi katalizatoriai, raginantys mokinius nuolat orientuotis į kritinius veiksmus.

Mes taip pat dėstome universitetinį kursą „Vidutinio sunkumo skaitymas, literatūra ir kalba“. Į jį įeina skaitymo ir rašymo seminarai, kuriuose būsimieji mokytojai skaito ir analizuoja vaikų literatūrą, mokosi nagrinėti itakos, balso ir privilegijų klausimus. Seminarų temos skatina kritinį mąstymą. Recenzuojamų knygų turinį būsimieji mokytojai sieja su kasdieniais reiškiniiais. Pavyzdžiui, perskaitę K. Hesse's „Rifkos laiškus“ (*Letters From Rifka*, 1992), studentai ne tik kalbėjo apie imigracijos iš Rytų Europos į Jungtines Valstijas problemas, bet taip pat aptarė blogo elgesio su įvairiomis žmonių grupėmis atvejus. Kai kurie studentai pavyzdį, jog su Rifka buvo elgiamasi kaip su žyde, susiejo su epizodais, kaip Jungtinėse Valstijose po Pasaulio prekybos centro atakos buvo elgiamasi su musulmonais. Jie čia išvelgė neteisybės apraiškų.

Po šių diskusijų būsimieji mokytojai rašymą pasitelkė kaip priemonę pakeisti pasaulį. Jie aptarė rašymo galią – kaip laišakai vietinio laikraščio redakcijai ar

universitetinio miestelio gyventojams gali paskatinti pokyčius. Viena grupė savo rašinio tema pasirinko universitetinio miestelio automobilių stovėjimo aikštelės problemas. Rašydami studentai suvokė savo galią ir suprato, kad esama įvairių būdų tapti demokratinės visuomenės nariais.

Kai būsimieji mokytojai perpranta kritinio mąstymo ugdymo idėją, jiems pateikiame daugybę pavyzdžių apie kritiškumo ugdymą pradinėje ir vidurinėje mokykloje. Skaitydami, diskutuodami ir keldami klausimus, studentai pradeda įsivaizduoti, kaip būsimose savo pamokose galės diegti kritinį mąstymą ugdančią mokomąją programą.

Vaikų knygos, nagrinėjančios socialines problemas

Benamystė

Eve Bunting "Skrydis namo" (*Fly Away Home*, 1991)

Berniukas su tėvu gyvena dideliame oro uoste, nes po mamos mirties tėvas neišgali sumokėti numos mokesčio. Jie kraustosi iš vieno terminalo į kitą baimindamiesi, kad kas nors nepastebėtų. Nacionalinis benamių reikalų susivienijimas (*National Alliance to End Homelessness*), <http://www.naeh.org/>

Vaikų išnaudojimas

Carolyn Coman "Ką pamatė Džeimis" (*What Jamie Saw*, 1995)

Trečiokas Džeimis prabunda kaip tik tuo metu, kai mama sugriebia dar visai kūdikį jo sesutę, sviestą mamos draugo. Siekdama apsaugoti, mama išgina berniuką į gruodžio naktį.

Nacionalinis informacijos apie vaikų išnaudojimą ir/apsleistus vaikus centras (*National Clearinghouse on Child Abuse and Neglect*), <http://www.calib.com/nccanch>

Seksualinių mažumų problemos

Marionon Dane Bauer parengtas apsakymų rinkinys "Ar aš esu žydrasis? Išnirimas iš tylos" (*Am I Blue? Coming out From the Silence*, 1995)

Sūnus, kurio tėvas – gėjus, paauglė mergaitė, kuri sužino, kad jos vaikinys – gėjus, lesbietė, kurios seksualinę orientaciją senelė toleruoja, o mama smerkia... Humoristinis žvilgsnis į pasaulį pro žydrus akinius, atskleidžiantis įvairius seksualinių mažumų gyvenimo niuansus. Šis rinkinys suteikia puikią progą pradėti pokalbį apie socialinį teisingumą seksualinių mažumų atžvilgiu.

<http://www.pflag.org>

Kritinio mąstymo ugdymas pamokose

Kritinį mąstymą ugdančią mokomąją programą galima įdiegti kiekvienoje klasėje. Darželinukai, suprasdami savo klasės draugą vegetarą, parašė mokyklos šventės, kurios metu ant atviros ugnies kepama mėsa, komiteto pirmininkui laišką, prašydami atsižvelgti ir į vegetarų pasirinkimo teises (Vasquez, 2000). Trečiokai surinko mokinių, mokytojų ir mokyklos personalo parašus po peticija prieš neapykantos kurstymą ir priklijavo tai prie mokyklos durų (Heffernan, Lewison, 2000).

Apleistos senamiesčio dalies vidurinės mokyklos klasė, išnagrinėjusi stojamojo kalbos egzaminą į koledžą užduotis ir radusi jose daug šališkumo apraiškų, parengė naują testą, į kurį įtraukė savo mokyklos "kalbos, turinio ir žodyno dalykų" (Christensen, 2000, p. 113), ir pakvietė būsimuosius mokytojus laikyti šį testą įsivaizduojant, kad nuo jo balų priklausys, ar jie įstos į koledžą ir ar gaus stipendiją. Koledžo studentai, paskaitę vaikų literatūros knygų socialinio teisingumo temomis, nutarė dalyvauti mokymo projekte, skirtame benamių problemoms jų bendruomenėje. Šie veiksmų reaguojant į kasdienio gyvenimo problemas pavyzdžiai ir yra galutiniai kritinį mąstymą ugdančios mokomosios programos tikslai: studentai suvokia, kad jie gali pakeisti pasaulį.

Vienai trečios klasės mokytojai įkyrėjo klausytis nuolatinių mokinių nusiskundimų, kad nėra kas veikti per pertraukas. Mokiniai paaiškino, kad mokyklos taisyklės jiems leidžia žaisti tik savo klasei skirtose žaidimų aikštelėse, bet joje nėra jokių įrenginių. Jų nuomone, tai neteisinga, nes kitos klasės turi ir sūpuokles, ir šliaužynes.

Mokytoja pasiteiravo mokinių, kas, jų manymu, rūpinasi žaidimų aikštelės įrenginių pirkimu. Mokiniai atsakė, kad tokius sprendimus priima mokyklos direktorius. Tuomet mokytoja paklausė, ar visi trečioji norėtų naujų žaidimų įrenginių. Mokiniai patikino, kad to trokšta kiekvienas. Mokytoja dar pasiteiravo, kaip vaikai tai galėtų patvirtinti. Tam reikėjo rašytinių duomenų. Mokytoja padėjo trečiokams parengti peticiją, kurioje jie išdėstė ir logiškai pagrindė savo prašymą: „Kadangi aikštelėje, kur trečia klasė leidžia pertraukas, nėra jokių žaidimų įrenginių ir kadangi mūsų klasei per pertraukas leidžiama žaisti tik toje vietoje, mes, trečios klasės mokiniai, prašome mokyklos direktoriaus nupirkti mūsų klasei žaidimų aikštelės įrenginių“.

Prieš mokiniams pradėdant rinkti parašus po peticiją, mokytoja pakvietė pagalvoti, kokių konkrečiai žaidimų aikštelės įrenginių jie norėtų. Buvo nutarta surinkti visų trečiųjų pasiūlymus. Po dar vienos apklausos parengtas įrenginių sąrašas. Tuomet mokytoja patarė mokiniams sudaryti numatomą biudžetą, kiek tie įrenginiai kainuos. Ji surado mokyklinių prekių katalogą ir patarė mokiniams atsižvelgti į mokesčius bei krovos darbų išlaidas.

Su peticija, parašais ir biudžeto projektu rankose trečiokai nuėjo pas mokyklos direktorių. Šis jiems atsakė, kad sąmatą turi patvirtinti mokyklos taryba ir kad trečiokai visus dokumentus turėtų įteikti jai. Tuomet mokiniai pasirūpino, kad į artimiausio mokyklos tarybos posėdžio darbotvarkę būtų įtrauktas ir jų klausimas. Mokyklos tarybos nariai atidžiai iš klausė trečiųjų prašymą ir slapto būdu balsavo, ar jį priimti. Dar po mėnesio klasė jau turėjo naujus žaidimų aikštelės įrenginius.

Tačiau trečiokai laimėjo ne tik žaidimų aikštelės įrenginius. Vadovaujami mokytojos, jie įtikėjo, kad yra pajėgūs keisti savo aplinką. Jie buvo kalbos – tiek rašytinės, tiek žodinės galios liudytojai. Jie suvokė „neteisybę“, surinko informaciją ir ėmėsi veiksmų. Kiekviena pertrauka tarp pamokų mokiniams primindavo, kad jie keičia gyvenimą.

Išvada

Ugdymiesi kritiškumą, mokiniai mąsto, kelia klausimus ir imasi veiksmų. Užuo vien skundėsi, kaip blogai, mokiniai supranta, kad patys yra pajėgūs keisti pasaulį. Deja, tai įvyksta ne iškart. Mokytojai turi skatinti mokinius apsvarstyti įvykius socialinio teisingumo požiūriu, nuolat pateikdami jiems šiuos klausimus: kodėl taip yra? kieno balso negirdėti? kam tokia padėtis naudinga? ką dar turėtume žinoti? ką galėtume padaryti?

Mokytojas yra tolesnės veiklos skatintojas. Būsimieji mokytojai turi gerai išmanyti kritinio mąstymo svarbą, kad galėtų ugdyti aktyvius piliečius, žinančius, jog pasaulį galima pakeisti. Nagrinėdamas sudėtingas temas, ragindamas kalbėti kiekvieną mokinį ir vildamasis, kad mokiniai imsis veiksmų, mokytojas susieja mokymą su ateitimi. Skaitymas ir rašymas kaip žmogų išlaisvinantys veiksmai visiems mums suteikia galių padaryti, kad pasaulyje būtų geriau gyventi.

Literatūra

Allen, J. (ed.). (1999). *Class actions: Teaching for social justice in elementary and middle school* New York: Teachers College Press.

Banks, J. (1999). *An introduction to multicultural education*. Boston: Allyn & Bacon.

Bauer, M. D. (ed.). (1995). *Am I blue? Coming out from the silence*. New York: Harper Trophy.

Bunting, E. (1991). *Fly away home*. New York: Clarion Books.

Christensen, L. (2000). *Reading, writing, and rising up: Teaching about social justice and the power of the written word*. Milwaukee, WI: Rethinking Schools.

Coman, C. (1995). *What Jamie saw*. New York: Puffin.

Edelsky, C. (1999). *Making justice our project: Teachers working toward critical whole language practice*. Urbana, IL: National Council of Teachers of English.

Freire, P., & Macedo, D. (1987). *Literacy: Reading the word and the world*. South Hadley, MA: Bergin & GatVey.

Heffernan, L., & Lewison, M. (2000). Making real-world issues our business: Critical literacy in a third-grade classroom. *Primary Voices KG*, 9 (2), p. 15-21.

Henkin, R. (1998). *Who's invited to share? Using literacy to teach for equity and social justice*. Portsmouth, NH: Heinemann.

Hesse, K. (1992). *Letters from Rifka*. New York: Puffin.

Hoose, P. (1993). *It's our world, too! Stories of young people who are making a difference*. New York: Little Brown.

Lee, E., Menkart, D., & Okazawa-Rey, M. (eds.). (1998). *Beyond heroes and holidays: A practical guide to K12 anti-racist, multicultural education and staff development*. Washington, DC: Network of Educators on the Americas.

Nieto, S. (1999). *The light in their eyes: Creating multicultural learning communities*. New York: Teachers College Press.

Robertson, J. (ed.). (1999). *Teaching for a tolerant world: Grades KG*. Urbana, IL: National Council of Teachers of English.

Shange, N. (1997). *Whitewash*. Illus. Michael Sporn. New York: Walker.

Vasquez, V. (2000). Our way: Using the everyday to create a critical literacy curriculum. *Primary Voices K-G*, 9 (2), p. 8-13.

Joyce Herbeck - Montanos (Bouzemanas, Montanos valstija, JAV) valstybinio universiteto docentė. Jos tyrimo sritis skaitymas ir vaikų literatūra.

Clara Beier – SUNY Predonios (Niujorko valstija, JAV) universiteto ugdymo docentė.
